

**AHISKA-ARDAHAN-ARTVİN-BATUM-RİZE-TRABZON HATTINDA /+(a)y/ ~ /+a/
EKİ****Yrd. Doç. Dr. Sinan UYĞUR¹****Özet**

Türkiye Türkçesi ağızları, Türkiye Türklerinin etnogenезini açıklamada önemli bir yere sahiptir. Her gün biraz daha toprağa gömülüp zihinlerde silikleşen bu ağızlar içinde yüzlerce yıl öncesinden kalma dil malzemesi mevcuttur. Bölgeden bölgeye farklılık ve benzerlik gösteren bu malzemenin değerlendirilmesiyle tarihî vesikalarda kaydedilmemiş, maddi izi kalmamış, milletin hayatında mühim pek çok hadise izah edilebilecektir. Bu mulahazayla Ahıska-Ardahan-Artvin-Batum-Rize-Trabzon hattında tespit edilen /+(a)y/ ~ /+a/ eki ele alınmış, ekin Anadolu ağızlarında, tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki kullanımı, işlevleri ve yapısı değerlendirilmiştir. Sonuçta, ekin bahsedilen bölgedeki varlığının Kıpçak Türkleriyle ve Türkçesiyle açıklanabileceği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu ağızları, Kıpçak Türkçesi, /+(a)y/ ~ /+a/ eki.

**THE /+(A)Y/ ~ /+A/ AFFIX IN LINE AHISKA-ARDAHAN-ARTVIN-BATUM-RIZE-
TRABZON****Abstract**

Turkish languages have an important place in explaining ethnogenesis of Turkish Turks. There are language materials that remained hundreds of years ago in these languages that almost extinct and disappear a little more each day. This material which has similarity from region to region is evaluated; it will be able to explain many important events in the life of the nation that have not been recorded in historical documents, have no material traces. With this thought, the /+(a)y/ ~ /+a/ affix found in line Ahıska-Ardahan-Artvin-Batum-Rize-Trabzon was handled and its usage, functions and structure in historical and contemporary Turkish dialects in Anatolian languages were evaluated. As a result, it is understood that affix's presence in the mentioned region can be explained by Kipchak Turks and Turkish.

Keywords: Anatolian dialects, Kipchak Turkish, /+(a)y/ ~ /+a/ affix.

Özgün Araştırma / Original Article

¹Sorumlu yazar / Corresponding author, Artvin Çoruh Üniversitesi Türkiye, turkoloji@yahoo.com,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8021-0301>

1. GİRİŞ

Türkiye Türkçesi ağızları, Türkiye'nin göç yollarının ortasında bulunması hasebiyle içinde çeşitli dillerden kalıntılar taşımasının yanı sıra Oğuz lehçesi dışından, başka Türk lehçelerinden de bir kısım malzemeyi barındırmaktadır. Ağız bölgelerindeki tabakalaşma bu bölgelerdeki toplulukların geçmiş yaşantılarıyla doğrudan ilişkilidir.

Bin yıldan ziyade bulunduğumuz bu coğrafyaya dil mührünü vuran atalarımızın buraya gelmeden önceki binlerce yıl içinde türlü sebeplerle dağılmaları neticesinde oba, cemaat, oymak ve boylara ayrılarak birbirlerinden çeşitli yönlerden –özellikle dil yönünden- farklılaşmış oldukları anlaşılmaktadır. Bu gelişmenin aksine bir gelişmenin de -yani oba, cemaat, oymak, boyların değişik saiklerle birleşmelerinin-tarihî süreçte vuku bulduğu bugünün şartlarında daha net görülmektedir. Türk dili de Türk tarihinin hafızası olarak bu gelişmeleri az veya çok kaydetmiş ve hâlihazırda içinde bu tarihin izlerini barındırmaktadır. Dolayısıyla tarih kayıtlarının yeterli olmadığı durumlarda bir bölgenin etnogenezini açıklamada elbette dil malzemesi de oldukça değerlidir ve meselelerin çözümünde etkin olarak kullanılabilir.

Günümüzde insan toplulukları arasında tarihî süreçte meydana gelen farklar siyasî, coğrafi, dinî, askerî gibi nedenlerle azalmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki yakın gelecekte bırakın ağızları diller de bu gelişmenin önünde duramayacaktır. Bundandır ki Türkiye’de dil bilimciler, ölen bir insanla beraber her gün toprağa gömülen ağızlar üzerine daha fazla çalışmalı ve gün geçtikçe kaybolan sözlü kültürü, yazıya aktarmalıdır. Bu çalışmalar dil alanında önemli sonuçlar doğuracağı gibi ağız bölgelerinin tarihine de ışık tutacaktır. Burada ele alınıp değerlendirilen /+(A)y/ ~ /+A/ biçim birimi de derlenip kaydedildiği bölgenin tarihi, etnik yapısı hakkında önemli ipuçları barındırmaktadır.

2. Yayılış Alanı

2.1. Anadolu Ağızları

Ekin Artvin, Posof ve Ahıska’da yaygın olarak kullanıldığını bölge üzerine yapılan ağız çalışmaları göstermektedir. Özellikle ek, “anay” (Pehlivan, 1993: 23; Polat, 2000: 60; Turan, 2006: 76; Zeyrek, 2004: 187; Özkan, 1994: 27), “babay” (Pehlivan, 1993: 23; Polat, 2000: 60; Turan, 2006: 76; Turan, 2010: 338; Demiray, 2011: 145; Zeyrek, 2004: 187), “dedey” (Pehlivan, 1993: 23; Turan, 2006: 76; Turan, 2010: 338; Zeyrek, 2004: 187), “nenedey” (Acar, 1972: 214; Pehlivan, 1993: 23; Polat, 2000: 60; Turan, 2006: 76; Zeyrek, 2004: 187; Özkan, 1994: 27), “yengay” (Pehlivan, 1993: 23; Özkan, 1994: 27; Polat, 2000: 60), “Taday”(Demiray, 2011: 145), “daday” (Hacılı-Polatoğlu, 2001: 52), “halay” (Polat, 2000: 60; Turan, 2006: 76), “emicay” (Torun, 2011: 42), “ablay” (Pehlivan, 1993: 23; Turan, 2006: 76; Zeyrek, 2004: 187), “abay” (Demiray, 2011: 145) gibi akrabalık adlarında bahsedilen bölgeden kaydedilmiştir.

Kars İli Ağızları’nda “Metinler” bölümünde ekin örneği mevcut değilse de “ÜNLÜ DÜŞMESİ” başlığı altında Posof yerli ağzından verilen “masay, buray, oray, babay” (Ercilasun, 2002: 96) kelimelerinden sonuncusunun eke örnek teşkil edebileceği, Yunus Zeyrek’in Posof’un Çizgileri (2004) adlı yayınından anlaşılmaktadır. Zeyrek’in (2004: 187) akrabalık adlarını verirken “Abla, ana, baba, dada, dede, nene, hala gibi sonu ünlüyle biten akrabalık isimleri, sonlarına –y ünsüzünü alırlar: Ablay, anay, babay, dedey, nenedey...” açıklama ve örneklendirmesi ekin tabii olarak Posof ağzında da kullanıldığını göstermektedir. Ancak bu ağız grubundan Derleme Sözlüğü’nde yer almayan bu akrabalık adları, bölge ağızlarını Türkiye Türkçesinin Oğuz menşeli ağızlarından tefrik etmektedir.

Ayrıca Derleme Sözlüğü’nden ekin sadece akrabalık adlarında olsa da beklenmedik bir şekilde Türkiye’nin birkaç yerinde kullanıldığı tespit edilmiştir. “Aney”, Urfa-Birecik, Hatay-Reyhanlı-Amik ovası, Sivas-Suşehri-Karayakup’tan (TDK, 2009: 244-245), “babey”, Urfa-Birecik, Sivas-Suşehri-Karayakup’tan (TDK, 2009: 452), “bacey”, Urfa-Birecik ile Sivas-Suşehri-Karayakup’tan (TDK, 2009: 457), “dedey” (TDK, 2009: 457) Urfa-Birecik’ten Derleme Sözlüğü’ne girmiştir.

Akrabalık adlarının yanı sıra ekin bazı kişi adlarına eklendiği de kayıtlıdır. Ancak bu alanda daha az kullanıldığı ve yayılım sahasının daha dar bir bölge oluşturduğu görülmektedir. Ardanuç ağzındaki varlığı, Pehlivan’ın (1993: 23) çalışmasındaki “Fatmay”, “Eminey”, “Mustafay”, “Taştanay”, “Hasanay”, “Murtezay”, “Kazımay”, “İsmetay”, “Osmanay” kişi adlarından anlaşılmaktadır. Uygur’un

(2013: 63-104) Artvin ili Sarıbudak köyü ağzındaki kişi adları üzerine makalesi de Artvin'in güneyinde ekin kişi adlarına eklenerek kullanıldığını tanıtlamaktadır.

İlker ise (1992: 170) Artvin'in Aşağı Maden köyünde "+ay" ekinin hem erkek hem de dişi sığırlarda kullanıldığını tespit etmiştir.

Eke aynı zamanda Gürcistan'da Türkçe'den alınmış kişi adlarında rastlanmaktadır. Gürcücenin Cavakheti (Ahıska ve çevresi) ağzındaki Türkçe söz varlığını ortaya koyan Şenel ve Meskhidze'nin (2010: 230) makalelerinde yer alan "kaloğlona-i", "okuza-i", "yosma-i", "çolağa-i/soloğa-i" kişi adları ve lakaplarının yanında ekin ulandığı hayvan adları da vardır. Burada "Altuna-i", "qaragveza-i", "qarpuza-i", "qızıla-i", "saria-i" şeklinde sığır adlarının olduğu da görülmektedir (Şenel-Meskhidze, 2010: 229).

"Gürcü Dilindeki Türkçe Kökenli Özel İsimler" adlı makalesinde Janashia'nın tespit ettiği isimlerin önemli bir kısmında yine aynı ek yer almaktadır. Tarihî ve modern Gürcüceden derlediği kişi adlarını her ne kadar Gürcü dilinde Türkçeden bir etki kabul etmiş olsa da adlarından hareketle –en azından bir kısmının- sahiplerinin Hristiyanlaşan Kıpçaklar olduğu anlaşılmaktadır. "Adilbeg-a", "Atabeg-a", "Altun-a", "Bairam-a", "Beg-a", "Gozal-a", "Deniz-a", "Donguz-a", "Vermiş-a", "Tatara", "Tanyrı-a", "Turk-a", "Satılmış-a", "Sayır-a", "Solay-a", "Uzun-a", "Ulubeg-a", "Uluxan-a", "Qazax-a", "Qaraday-a", "Qaraqum-a", "Qızıl-a", "Qırmız-a", "Şaql-a", "Xazara", "Xatun-a" (Janashia, 2010: 124-129) gibi isimlerin yer aldığı listede özellikle "Donguz-a" ancak Hristiyan bir Türkün kullanabileceği bir addır. Yani kişi adı olarak bu ismin Müslüman bir Türkten –yani Oğuzlardan- alınmış olması mümkün gözükmemektedir.

Ahıska'nın fethi neticesinde kaleme alınan ve 1595 tarihini taşıyan Defter-i Mufassal-ı Livâ-i Ahışa'da daha başka Türkçe kişi adlarının bu eki aldığı müşahede edilmektedir. "Gürcistan Vilayeti'nin Mufassal Defterinde (1595) Kullanılan Öz Türkçe Adlar" adlı bildirisinde Marika Cikia (2002: 1520-1521) tarafından bu defterdeki kişi adlarının bir kısmı dillere göre tasnif edilerek –ancak tasnifte ciddi hataların olduğu anlaşılıyor- defterdeki Türkçe adların halkın İslamlaşması sonucu ortaya çıktığı iddia edilmektedir. Ancak bunun böyle olmadığı defter incelendiğinde temeyyüz etmektedir. Defterde akrabalık ilişkilerinin de gösterilmesi kimin kimin babası, kimin kardeşi, kimin oğlu, kimin torunu olduğunun, yer yer mesleğinin yazılı olması bizim ismi taşıyanların –en azından bir kısmının- milliyetiyle ilgili bir sonuca ulaşmamızı sağlamaktadır. Öz Türkçe isim taşıyan birinin kardeşinin neyise de oğlunun Hristiyanlığa mahsus bir isimle yer almış olması veya "Karagöz Keşiş", (Cikia, 1947: 283) gibi ismi Türkçe olan din adamının varlığı elbette Cikia'nın dediklerini çürütmektedir. Cikia'nın bu iddialarının bölgedeki Kıpçak -Hristiyan Kıpçak- varlığını gölgelemeye dönük olduğu bildirisinde tek bir Kıpçak kelimesinin geçmemesinin yanında sürekli Anadolu Türklüğünden bahsetmesinden rahatça anlaşılmaktadır. Ayrıca Cikia (2002: 1519-1523) defterde /+a/ eki ile yer alan Türkçe kişi adlarını da bildirisinde ekten arındırarak vermeyi uygun görmüştür. Her hâlde durumu bu eserdeki şu kişi adları daha iyi anlatır: قوزان (Cikia, 1947: 227), قوزانه (Cikia, 1947: 215), بادور (Cikia, 1947: 172), بادوره (Cikia, 1947: 214), يالغوز (Cikia, 1947: 204), يالغوزه (Cikia, 1947: 189), ياكوب (Cikia, 1947: 204), ياكوبه (Cikia, 1947: 136), داوته (Cikia, 1947: 204), داويد (Cikia, 1947: 188), مناسه (Cikia, 1947: 168), مناس (Cikia, 1947: 105), ياسون (Cikia, 1947: 160), ياسونه (Cikia, 1947: 163), يوسيبه (Cikia, 1947: 215), يوسيب (Cikia, 1947: 189), بايتار (Cikia, 1947: 168), بايتاره (Cikia, 1947: 168), بداق (Cikia, 1947: 168), بداقه (Cikia, 1947: 168), امروس (Cikia, 1947: 101), امروسه (Cikia, 1947: 129), سمون (Cikia, 1947: 168), سمونه (Cikia, 1947: 168), يوردان (Cikia, 1947: 203), يوردانه (Cikia, 1947: 193), سلتانه (Cikia, 1947: 119), سلتان (Cikia, 1947: 116), اندون (Cikia, 1947: 165), اندونه (Cikia, 1947: 108).

Eke Rize'de de rastlanmaktadır. İsmail Kara'nın (2001: 236-242) Güneyce-Rize Sözlüğü adlı eserinde "Kişi ve Aile Lakapları" adlı bölümünde "cüzela", "dibeka", "dişlika", "dudaka", "funduka", "kulaka", "pambuka", "tikana", "topuka", "yanuka", "zevzeka" gibi bazı isimlerin sonuna ekin geldiği gözlenmektedir.

Trabzon-Maçka Etimolojik Sözlüğü'nde ekin inek adlarında kullanıldığı bilgisiyle "Yaşara", "Kamera", "Güvercina" örnekleri yer almaktadır (Emiroğlu, 1989: 10). "Maçka'da Sığırlara Verilen Adlar" adlı makalesinde Duman (1976: 23) da ekin eklendiği "Altuna", "Dülbera", "Fincana", "Güvercina", "Güzela", "Kibara", "Nazara", "Sandala", "Turana", "Tursuna", "Yaşara", "Zencefila", "Zeytina" gibi adların ineklere verildiğini belirlemiştir. Duman'ın listesindeki öküz ve tosun adlarında ise eke rastlanmamaktadır.

Doğu Karadeniz'deki (Trabzon, Rize, Artvin'in sahil ilçeleri ve Batum) sığır adları üzerine bir çalışma yapan İrfan Çağatay'ın (2014) Türkçe, Rumca, Lazca, Hemşince ve Gürcüce konuşulan bölgedeki

sığır adlarının ekserisinin Türkçe ve aynı olduğu tespiti önemlidir. Ayrıca ekin kullanıldığı “altuna”, “zeytina”, “tursuna”, “nazara”, “kalantara”, “çiçeka”, “yıldıza”, “aprila”, “yağluka”, “kemera”, “karakıza”, “manosa”, “dülbera”, “kibara”, “yaşara”, “fincana”, “güvercına”, “güzelâ”, “karenfilâ”, “sandala”, “turana”, zencefilâ”, “beyaza”, “ceyika”, “kıymeta”, “pambuka”, “poncuka”, “yaşmaka”, “yulduza”, “zeytuna”, “çemera”, “ženjira”, “doskuda”, “aranza”, “iklima”, “kirmiza”, “muruncxa”, “naşısa”, “talaxa”, “alagozay”, “almasay”, “arabay”, “gumişay”, “tvariay”, “toromanay”, “tumbulay”, “kimetay” gibi pek çok isim de bu makalede yer almaktadır (Çağatay, 2014: 4-10). Ancak burada ekin yayılım sahası tam olarak belirlenememiş, “Trabzon ve buranın doğusuna doğru Rize, Artvin sahilleri ve Acara olarak anılan Batum civarını içine alan saha”da (Çağatay, 2014: 3) yayıldığı ifade edilmiştir. Bölge üzerine yetkin ve yeterli araştırmaların yayınlanmamış olması böyle bir yanılgıya sebebiyet vermiş olmalıdır. Halbuki ekin en yoğun kullanım alanı Artvin’in Merkez, Ardanuç, Yusufeli ve Şavşat ilçeleridir. Bölge üzerine yapılan derlemelerde, bu ağzın Türkiye Türkçesinin diğer ağız bölgelerinden bünyesinde önemli farklar barındırması, buna binaen kaynak kişinin derleyicinin diliyle konuşma gayreti, bu gayretten sıyrılarak derlemelerde kendine yer bulan kelime ve eklerin de derleyicilerin bunları anlamlandırıp konumlandırarak, önemini idrak edecek bilgi birikiminden yoksun olmaları gibi saiklerle çok mühim, bölgenin etnogenezine, tarihine ışık tutacak malumat ne yazık ki yeterince tespit edilip işlenememiştir.

Demek ki az da olsa Trabzon ve Rize’de kullanılan ekin kullanım alanı ve sıklığı Ahıska, Batum ve Posof’ta, bilhassa Artvin’in Çoruh boyu ilçelerinde artmaktadır. Ek akrabalık adlarında /+y/, kişi, hayvan ve bitki adlarında /+(a)y/ ve /+a/ şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

2.2. Tarihi Türk Lehçeleri

Türkçenin ilk yazılı belgelerinde de ekin kullanıldığı görülmektedir. Ceval Kaya’nın (1998: 171-176) Köl Tigin Yazıtı’nın güneydoğu yüzünde bulunan ve araştırmacılar tarafından çoğunlukla “taygun” olarak okunan kelimeyi “ataygun” olarak yorumlaması ekin Köktürkçedeki varlığının tespitinde önemli bir dönüm noktasıdır.

Sertkaya (2012: 53), /+(A)y/ eki üzerine kaleme aldığı makalesinde ekin Eski ve Orta Türkçe devresinde “oñ+ay”, “kol+ay”, “tol+ay”, “il+ey”, “ög+ey”, “yük+ey” ve “ata+ay” kelimelerinde kullanıldığını tespit etmektedir. “Damla, Dayı, Teyze ve Dede” kelimelerinin etimolojisini yaptığı makalesinde ise Köktürk Yazıtlarında geçen Eski Türkçede kullanılan “iniy” ve “atay” kelimelerinin yapısını “-y” “küçültme, derecelendirme” eki ile açıklamaktadır (Sertkaya, 2008: 152).

Erdal (1991: 56-57) Eski Türkçede kişi adlarının sonuna gelen /+A/ ekinin seslenme (vocative) (y)A edatından gelebileceğini ifade ederek eke “Togan+a+ka”, “Yolug+a”, “Arıg+a”, “Tükälä” ve “Äsänä” adlarını örnek vermektedir. Eraslan da (2012: 93) Erdal’ın bu görüşüne katılmaktadır. Bizce bu ek /+(A)y/ ekinin farklılaşmış bir şeklidir. Sözcük sonunda “y” düşmesi neticesinde ekin farklı şekillisi olarak aynı işleve sahip /+A/’nın ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bu gelişmeye Moğolcada isimden sıfat yapan “+tai/+tej” ekinin (Poppe, 2016: 67) kullanıldığı Eski Türkçedeki “kanlı” karşılığıyla yer alan “kanta” (Gabain, 1988: 48) kelimesi de misal teşkil etmektedir.

“-gAy” başlığı altında /+Ay/ ekini de ele alan Erdal (1991: 155-156), burada “yokay”, “iläy ~ ilgäy”, “yüggäy”, “özgäy”, “küçgäy”, “bosgay”, “oñay” kelimelerini örnek vererek Türkçedeki bu iki ekin Moğolcadaki +KAi ekinden geldiğini dile getirmektedir.

Clauson da (1972: xiii) /+gey/ ekinden “küçgey” örneğiyle birlikte bahsetmektedir.

Taş (2009: 24), /+ay/ ekine Kutadgu Bilig’den “oñay”, “kolay”, “iley”, “yükey” kelimelerini örnek vermekte ve “awıçğa” ve “kurtğa”daki /+ga/ ekinden, “küçgey” ve “özgey”deki /+gey/ ekinden onu ayırmaktadır (2009: 36-37).

“Harezmi Türkçesi Grameri –İsim-“ adlı eserinde Kalsın (2013: 71), “yükgey”-“yükey”, “küçgey”-“küçey” alternanslarını dikkate alarak Erdal’ın eki +gAy eki altında hem “ilgey”, “özgey”, “küçgey” hem de “yokay”, “oñay”, “kolay”, “kuzäy”, “günäy” örneklerine yer vermesini yerinde bulmaktadır.

Kıpçak Türkçesindeki “iley”, “küçey”, “terkey”, “ögey” kelimelerini eke örnek veren Güner (2013: 110), üç örnekte edat ve zarf görevinde kullanılan adlar türettiğini ifade etmektedir. Ayrıca Kıpçak Türkçesi Sözlüğü’nden bunlara “kolay” (Toparlı vd., 2003: 152) kelimesini de eklemek yerinde olacaktır.

Eski Anadolu Türkçesinde ekin “iley” (Dilçin, 1983: 114), “kolay” (Dilçin, 1983: 143), “tolay” (Dilçin, 1983: 209), “ögey” (Özkan, 2000: 964) kelimelerinde kullanıldığı görülmektedir.

Argunşah (2013: 102) “Çağatay Türkçesi” adlı eserinde “iley” kelimesini /+Ay/ ekine örnek olarak vermektedir. Bu dönemle ilgili dil bilgisi yazarları Eckmann (1988), Bodroglıgeti (2001), Prokosch (2009) ise eserlerinde bu eke yer vermemişlerdir. Ancak Çağatay Türkçesi Sözlüğü’nde bu kelimedenden başka ekle yapılmış “koday” (Ünlü, 2013: 644), “oñay ~ onğay” (Ünlü, 2013: 863), “ögey” (Ünlü, 2013: 872), “tolay” (Ünlü, 2013: 1145) kelimeleri de yer almaktadır.

Eski Türk-Moğol Kişi Adları Sözlüğü’nde Gülensoy ve Küçükler’in Acunay adını “< acun ‘dünya, kâinat, âlem, kosmos’ + ay” (Gülensoy-Küçükler, 2015: 8), Bayira adını “<Tü. bayır ‘küçük yokuş; tepe, dik yamaç, geçit’ + a” (Gülensoy-Küçükler, 2015: 61), Boğay adını “<boğa+y” (Gülensoy-Küçükler, 2015: 77), Danay adını “<Kaz. dana (<Fars. dâna=akıllı, bilgili) +y” (Gülensoy-Küçükler, 2015: 136), Elkey adını “<el(i)ke+y”, Kõnçuray adını “<konkur + ay” (Gülensoy-Küçükler, 2015: 261), Kõnuka adını “<kõnuç ‘misafir, konuk, konulan yer’ kelimesine +a eki getirilerek yapılmış bir isim olmalıdır.” (Gülensoy-Küçükler, 2015: 261), Martay adını “Moğ. marta ‘unutulmaz’ + y” (Gülensoy-Küçükler, 2015: 319) olarak etimolojisini yapmaları isabetli tahlil olmakla birlikte tarihî Türk lehçelerinde -en azından bir kısmında- kişi adlarının üzerine ekin geldiğini göstermesi bakımından da önemlidir. Ekin işlenmesi ve yazılı vesikalarla tevsik edilmesi gereken Türk dilinin tarihî dönemlerini ele alan dil bilgisi kitaplarında bu işleviyle tespit edilememiş olması bizde kişi adları biliminin yeterince gelişmemiş olduğuyla izah edilebilirse de çeşitli kaynaklardaki bu kişi adları da tarihî lehçeler üzerine hazırlanan dil bilgisi kitaplarında değerlendirilmeye alınmalıdır.

Ek, tarihî Türk lehçelerinde aynı işlevler ancak farklılaşmış biçimleriyle /+(A)y/, /+A/, ve /+GAy/ olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada Oğuz Türkçesiyle yazılmış olan eserlerde günümüz Oğuz grubu lehçelerine koşut olarak ekin işlek olmadığı da anlaşılmaktadır.

2.3. Çağdaş Türk Lehçeleri

Günümüz Türk lehçelerinde ekin /+(A)y/, /+(I)y/, /+A/, /+GAy/, /+GOy/, /+GA/, /+GO/, /+hA/, /+AgAy/ gibi başkalaşmış şekilleri mevcuttur. Her ne kadar bu ekler birbirinden farklı olarak ilgili lehçelerin gramerlerinde ele alınmış olsa da bunların çeşitli sebeplerle birbirinden farklılaşmış biçimbirimler olduğunu söylemek mümkündür. Eklerin sıklığı lehçeden lehçeye fark etmektedir. Bu bakımdan ek Türk lehçeleri arasında veya Türkçe ile Moğolca arasındaki münasebetleri göstermesi bakımından da önemlidir.

Ekin /+(A~I)y/’lı şekillerine Kırım Tatar Türkçesinde (Yüksel, 2007: 830), Mişer Tatar Türkçesinde (Alkaya, 2014: 205), Romanya Tatar Türkçesinde (Menabit, 2006: 102), Kazan Tatar Türkçesinde (Ganiyev, 2013: 92), Başkurt Türkçesinde (Yazıcı Ersoy 2011: 89-102), Kumuk Türkçesinde (Pekacar, 2007:964-968), Nogay Türkçesinde (Yıldız, 2010: 20), Karay Türkçesinde (Güllüdağ, 2012: 214), Karaçay-Malkar Türkçesinde (Tavkul, 2007: 899), Kırımçak Türkçesinde (Güllüdağ, 2016: 121), Kazak Türkçesinde (Koç-Doğan, 2004:191), Biray vd., 2015: 66), Karakalpak Türkçesinde (Uygur, 2010: 70), Kırgız Türkçesinde (Kasapoğlu Çengel, 2005: 120), Özbek Türkçesinde (Serebrennikov-Gadjieva 2011: 98), Tuva Türkçesinde (Arıkoğlu 2007: 1165) ve Tofa Türkçesinde (İlgin, 2015: 49) ekleri akrabalık isimleriyle birlikte rastlanmaktadır. Ekin “g”li versiyonuna ise Kazan Tatar Türkçesinde (Şahan Güney 2015: 63), Başkurt Türkçesinde (Yazıcı Ersoy 2007: 762), Nogay Türkçesinde (Ergönenç Akbaba, 2009: 69), Kazak Türkçesinde (Tamir 2007: 441; Biray vd., 2015: 65), Karakalpak Türkçesinde (Uygur, 2007: 555-556), Altay Türkçesinde (Güner Dilek 2007: 1020), Tuva Türkçesinde (Arıkoğlu 2007: 1165), Kırgız Türkçesinde (Kasapoğlu Çengel, 2007: 500), Özbek Türkçesinde (Serebrennikov-Gadjieva, 2011: 97), Yeni Uygur Türkçesinde (Öztürk, 1994: 28; Yazıcı Ersoy, 2007: 369) karşılaşılmaktadır. Ayrıca +GAy ekinin Nogay Türkçesinde (Ergönenç Akbaba, 2009: 69) ve Kazan Tatar Türkçesinde (Ganiyev, 2013: 86) +AGAy’lı, Kırgız (Serebrennikov-Gadjieva, 2011: 97), Karakalpak (Uygur, 2010: 71), Tofa Türkçelerinde (İlgin, 2015: 42-43) ise +GA’lı biçimleri görülmektedir. Yakut Türkçesinde ek, /+ka/ ~ /+ke/, /+ko/ ~ /+kö/ ~ /+gay/ ~ /+gey/, /+goy/ ~ /+göy/, /+kay/ ~ /+key/, /+koy/ ~ /+köy/ şeklinde (Kirişcioğlu, 2007: 1242), Çuvaş Türkçesinde ise /+hA/, /+kA/ biçiminde (Ersoy, 2017: 70-71) kullanılmaktadır.

Ek, Güneybatı Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde, yani Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagauz Türkçesinde canlı değildir ve ancak birkaç kelimedede tespit edilebilmektedir. Türkiye Türkçesinde ise Cumhuriyet döneminde bu ekle tarihî ve günümüz Türk lehçelerindeki işlevleriyle alakasız pek çok isimden isim ve fiilden isim oluşturulmuştur.

3. Köken-Yapı

Tarihî ve çağdaş Türk lehçeleri üzerine yapılan çalışmalarda ekin kökeni ve yapısıyla ilgili oldukça farklı fikirler mevcuttur. Bunların başında ekin hitap eki (vokatif) olduğu görüşü gelmektedir. Erdal (1991: 56-57), “Togan+a+ka”, “Yolug+a”, “Arıg+a”, “Tükälä”, “Äsänä”, “Kutada”, “Altmışa”, “Sävinä” adlarını eke örnek göstererek, ekin (y)A edatından gelebileceğini ileri sürmektedir. Eraslan (2012: 93) da Erdal’a katıldığını ifade ederek ekin hitap eki (vokatif) olarak düşünülebileceğini dile getirilmektedir.

Ekin farklı şekilli /+(A)y/’ı ise Erdal (1991: 165) /+gAy/ ekinin altında ele almayı uygun görmüştür. Ayrıca /+Ay/ şeklinin de /+gAy/’dan geliştiğini ve bu ekin de Moğolcada yaygın kullanılan /+kAi/’dan geldiği görüşünü savunmaktadır (Erdal, 1991: 165).

Tekin (2003: 58) “iniyün” kelimesini ünlü ikizleşmesine örnek göstererek Yakutçaya binaen kelimenin “ini”’den gelişmiş olabileceğini iddia etmiş; ancak Sertkaya (2008: 152) Tekin’in bu iddiasını eleştirerek buradaki “y”nin “küçültme, derecelendirme” eki olduğunu ortaya koymuştur.

Ayrıca Sertkaya (2012: 54), Erdal’ın (1991: 165-166) +gAy ile +Ay ekinin aynı ek olduğu görüşüne karşı çıkarak /+gay/ ~ /+kay/ ekinin Moğolcadan Türkçeye bulaşma [contamination] yolu ile geçtiğini dile getirmiştir. Sertkaya (2012: 59-68) ekin tarihî gelişimi ile ilgili bilgileri derli toplu değerlendirerek günümüzde Türkiye Türkçesinde ekin yeni sözcüklerin teşkilinde yanlış kullanımlarına da dikkat çekmiştir.

Ekin “+y” olarak belirlendiği Sravnitelno-İstoriçeskaya Grammatika Tyurkskih Yazıkov’da da “zvatel’noy form” (çağırma/hitap formu) olduğu ileri sürülmektedir (Tenişev vd., 2001: 296). Çeneli (1997: 16) ve Güllüdağ (2016: 121) ise ekin “ey” ünleminden kaynaklandığı fikrini savunmaktadırlar. Pokrovskaya (1961: 24-80) Türk dillerinde akrabalık terimlerini ele alan makalesinde bu isimlerin üzerine gelen /+y/ ekinin seslenme biçimi olduğunu iddia etmektedir ve ayrıca ekin farklı şekilli /+kay/ ~ /+käy/ ekinin ise +ka+y şeklinde küçültme sevgi ekinin üzerine seslenme ekinin eklenmesiyle oluştuğunu, Türk lehçelerinin haricinde /+y/’nin Buryat Moğolcasında da kullanıldığını ifade etmektedir.

Ekin farklı iki ekin birleşmesinden meydana geldiğini ileri sürenler de vardır. Tuncer Gülensoy (2007: 585; 396) “Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü” adlı eserinde “kuzey” ve “güney” kelimelerinin etimolojisini yaparken kelimeleri “*kuz+a-ğı”, “*kün+e-gı” şekillerinden getirmektedir. Ancak “üvey” kelimesinde eki “+(e)y” şeklinde veren Gülensoy (2007: 1003), “kolay” kelimesini ise basit yapılar olarak ele almaktadır (Güleysoy, 2007: 534-535).

Paçacıoğlu da Gülensoy’a yakın bir fikirdedir. “Güney” kelimesini [<kün+egü+] (Paçacıoğlu, 2016: 280), “kuzey” kelimesini ise [<kuzagu] kelimelerinden getiren Paçacıoğlu, “oñay” (Paçacıoğlu, 2016: 479), “kolay” kelimelerinin (Paçacıoğlu, 2016: 402) [+ay+], “ögey” (Paçacıoğlu, 2016: 493) kelimesinin ise [+ey+] eki ile yapıldığını ifade etmektedir. Fakat Paçacıoğlu (2016: 25) eserinin başındaki “Ekler” kısmında “+ay+/+ey:” ekine, “[<+a-gı+]” açıklamasıyla ilgili sözlükte yer alan “oñ+ay”, “gün+ey”, “kuz+ey”, “küç+ey”, “ög+ey”, “terk+ey” kelimelerini örnek vermektedir.

Kononov “İsimlerin ve Sıfatların Küçültme Şekilleri ve Söz Yapımı” adlı makalesinde /+a/ ~ /+e/ ekine “bike” kelimesini örnek getirerek ekin /+ak/ ~ /+ek/ ekinde geldiğini; “kudağa”, “hanike” kelimelerinde görülen /+ka/ ~ /+ke/ eklerinin ise /+kay/ ~ /+key/ veya /+kan/ ~ /+ken/ veya /+kak/ ~ /+kek/ eklerinin birisinden geliştiğini ileri sürmektedir (Kononov, 1968: 85). İlgili makalede “ögey” kelimesinin tahlilinden onun /+ay/ ~ /+ey/’i küçültme eki olarak ele aldığı ve köken olarak da bahsedilen eklerle münasebeti olmadığını düşündüğü anlaşılmaktadır (Kononov, 1968: 86).

“bike < beg+öke” ve “baybişe<beg+çiçe” çözümlmelerini yapan Çağatay’a (1962: 21) göre buradaki “+A” bir ek olmayıp iki ayrı kelimenin birleşmesi sonucu ek gibi algılanmıştır. Günay Karaağaç (1986, 89) da kelimeyi “beg eke – si > bike” şeklinde açıklayıp Kononov’un varlığını ileri sürdüğü /+ka/ ~ /+ke/ ekinin olmadığını iddia etmektedir.

Serebrennikov ve Gadjeva (2011: 97-98) ise /+ka/ ~ /+ke/, /+kı/ ~ /+ki, /-kay/ ~ /-key/, /+ay/ ~ /+ey/ eklerini birbirinden farklı ekler olarak ele almaktadırlar.

Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan çalışmalarda da ekle ilgili ilginç görüşler ileri sürülmüştür. Atatürk Üniversitesinde 70’li yıllarda ağız çalışmaları açısından son derece önemli doktora çalışmaları sonuçlandırılmıştır. Bunlardan biri olan “Artvin ve Yöresi Ağızları” adlı doktora tezinde “-y türemesi” başlığı altında “çare > çarey”, “orda > orday”, “lira > liráy”, “nine > neñey” örneklerini veren Turgut

Acar'ın (1972: 214) esasında vermiş olduğu kelimelerin hiçbirinde ünsüz türemesinin olmadığı görülmektedir. Son örnekte bu makaleye konu olan ek yer alırken metinden birincinin Artvin ağızındaki belirtme hâli eki olduğu, ikinci ve üçüncüsü ile ilgili kararın ise ancak ses kayıtlarının kontrolünden sonra verilebileceği anlaşılmaktadır.

Eke, Sevgi Şenol Pehlivan (1993: 23), "Artvin-Ardanuç Ağızından Derlemeler" adlı eserinde "y fazlalığı" başlığı altında "Ünlüyle biten bazı akraba ve özel adların sonunda "y" ünsüzü görülür." deyip "ana-anay", "baba-babay", "abla-ablay", "nene-neney", "dede-dedey", "yenge-yengay" "Fatma-Fatmay", "Emine-Eminey", "Mustafa-Mustafay" örneklerini vermiştir. Ayrıca "y" ünsüzünün ünsüzle biten özel adların sonuna "+ay" biçiminde ulandığını "Taştanay", "Hasanay", "Murtezay" gibi örneklerle gösteren Pehlivan (1993: 23) "Bu ünsüz ve hece fazlalığında, bir sevgi, içtenlik kavramı sezilir." açıklamasında da bulunmuştur.

Ardanuç ve Yöresi Ağızları adlı yüksek lisans çalışmasında Özkan (1994: 27), eke "y türemesi" başlığı altında "bazı akraba adlarının ve özel adların sonunda "y" ünsüzü görülür" açıklaması ve "ana-anay", "nene-neney", "yenge-yengay" örnekleriyle yer vermiştir.

Polat (2000: 60), "Şavşat ve Yöresi Ağızları"nda "ÜNSÜZ TÜREMESİ" başlığı altında "Ünlü ile biten bazı akraba adlarının ve özel adların sonunda "y" ünsüzünün Şavşat yöresi ağızlarında sıkça kullanıldığı[nı] görüyoruz." açıklaması ve "buray < burası, anay < ana, babay < baba, halay < hala, neney < nine, yengay < yenge, oray < orası, şuray < şurası" örnekleri ile birlikte vermektedir. Ancak Polat'ın burada "özel adlar"a örnek vermediği görülmektedir.

Ahıska Türkleri Ağızı adlı çalışmada da ek "Son Ses Ünsüz Türemesi" başlığı altında değerlendirilmiş ve "abay", "babay", "Taday" gibi kelimeler durumu örneklendirmek için kullanılmıştır (Demiray, 2011: 145).

Urfa Merkez Ağızı adlı yayında da "y Son Ünsüz Türemesi" başlığı altında "anèy" örneği verilmiştir (Özçelik, 1997:59).

Trabzon-Maçka Etimoloji Sözlüğü'nde Emiroğlu (1989: 10) eke "İsim İsim Yapım Ekleri" başlığı altında "inek adlarında kullanılır" açıklamasıyla yer vermiştir.

Ekin 1. teklik şahıs iyelik eki olduğunu ifade eden de vardır. Polat (2000: 100), "anay < annem", "babay < babam", "halay < halam", "dedey < dedem" örneklerini vererek "Yörede tespit ettiğimiz "anay, babay, halay, dedey... vs" gibi sözcüklerin sonuna getirilen "-y" ünsüzünün 1. teklik iyelik eki yerine kullanıldığını görüyoruz." açıklamasını yapmaktadır.

Romanya Tatar Türklerinden "anaylar", "babay", "akay", "apakay", "kartiy" örneklerini veren Menabit (2006: 102) de eki hem "y" türemesi başlığı altında ele almış (2006: 83-84) hem de "Küçültme ve sevgi kavramları katar." açıklamasıyla isimden isim yapım ekleri arasında zikretmiştir.

Eki "İsimden isim yapım ekleri" arasında değerlendiren Zikri Turan, ekle ilgili "+y : akrabalık unvanlarının sonuna gelen bir ektir:" deyip "abla+y", "ana+y", "baba+y", "dede+y", "hala+y", "nene+y" örneklerini vermiştir (Turan, 2006: 76).

Ekin Türkçe olmadığını iddia edenler de mevcuttur. Gürcüdeki Türkçe kişi adları üzerine bir değerlendirme yapan Janashia (2010: 116) Türkçe özel isimlerin Gürcüceye Anadolu Türkçesi, Azeri Türkçesi ve Kafkas Türk dillerinden (Karaçay-Balkar ve Kumuk) geldiği görüşünü savunmakta ve Gürcistan coğrafyasına yerleşen Kıpçaklardan bahsetmemektedir. Aynı zamanda Türkçe kökenli kişi adlarının Gürcüceye XVI. yüzyıldan itibaren nüfuz ettiğini ileri sürerek (Janashia, 2010:117) tarihî gerçekleri göz ardı etmektedir. Gürcüdeki Türkçe kökenli kişi adlarının bir kısmının sonunda yer alan /+a/ eki için ekin Türkçe kelimeleri Gürcüleştirdiğinden ve onlara küçültme, sevimlilik anlamları kattığından bahsetmektedir (Janashia 2010: 123).

Marika Cikia (2002: 1519-1523) ise "Gürcistan Vilayeti'nin Mufassal Defterinde (1595) Kullanılan Öz Türkçe Adlar" isimli makalesinde bahsedilen defterde geçen Türkçe kökenli isimleri, bunların sonunda yer alan /+a/ ekinden ayıklayarak vermeyi tercih etmiş ve tabiatıyla ekin menşeinden bahsetmemiştir.

Ekin kaynağına dönük çok daha fantastik bir yaklaşım mevcuttur. Yukarıda da bahsedildiği üzere İrfan Çağatay (2014), "Doğu Karadeniz'de /-a/ Sonekiyle Biten Sığır Adları ismini taşıyan bir makale yazmış, bu makalede eki almış sığır adlarının yanı sıra ekin etimolojisi üzerinde de durmuştur. Çağatay'ın (2014: 4) Papadopulos'un "Ιστορικόν Λεξικόν της Ποντικής Διαλέκτου" (1958) isimli eserine binaen eki Rumcaya dayandırması verdiği sığır listesiyle pek uyuşmamaktadır. Trabzon'da Of'a bağlı Rumca konuşan Çoruk köyünden verdiği listede bu ekle üretilmiş inek adlarından "kalantara" (Çağatay, 2014: 4), "aprila" ve "manosa" (Çağatay, 2014: 5) hariç "altuna", "zeytina", "tursuna", "nazara", "çiçeka", "yiltuza", "yağluka", "kemera", "karakıza" Türkçe veya Türkçeleşmiş kelimelerdir. Yazar Rumca

konusan köylerden ve ekin kullanımıyla ilgili başka sığır adı da tespit etmemiştir. Kaldı ki Çağatay'ın iddiası ile Papadopoulos'un ekle ilgili açıklaması da birbirini tutmamaktadır. Papadopoulos (1958: 1) ekin dişil sıfatlar yaptığını ifade ederek “καθαρός – καθαρά(-ά)”, -anlamı *temiz – temiz-*; “voερός–voερά(-ά)”, -anlamı *hayali–hayali-*, *κακάς – κακάσ(-α)*, “*kakás – kakása*” -anlamı *kötü – kötü*, “ανοιχτής – ανοιχτήσ(-α)”, -anlamı *açık – açık*), “σεβδαλής ~ σεβδαλούς – σεβδαλήσ(-α)~ σεβδαλούς(-α) -anlamı *sevdaalı – sevdaalı-* örneklerini vermektedir. Halbuki inek isimleri sıfat değildir ve bu ek Rumca kabul edilse bile üretilen inek adlarının Rumca dil bilgisi kurallarıyla izah edilmesi mümkün gözükmemektedir. Zaten bölgeden derlenmiş kadın adlarında da böyle bir yapının olmadığı yine Rumca bilen Trabzon Uzungöl'den yapılan derlemeden (<http://www.hasanduzgun.com/uzungol-de-isimler/index.php:15.11.2017>) anlaşılmaktadır.

Bize göre /+(A)y/, /+(I)y/, /+A/, /+GAy/, /+GOy/, /+GA/, /+GO/, /+hA/, /+AgAy/ ekleri her ne kadar tarihî süreçte birbirinden ayrılmış, başkalaşmış olsalar da gerek yapı gerekse işlev bakımından birbiriyle ilişkilidir. Ekin aslının /+GAy/ olduğu düşünülebilir ki bu yapı yazılı Moğolcada da /+kAi/ şeklindedir (Poppe, 2016: 64). Bu, ekin Moğolcadan alıntı olabileceğini akla getirmektedir. Ancak Türkçe ile Moğolca arasındaki başka ortak eklerin mevcudiyeti bu ekin de kaynağının bir olduğu kanaatini bizde hasıl etmektedir. Burada elbette +GAy ve ondan gelişen /+GOy/, /+GA/, /+hA/, /+GO/ ve /+AgAy/ ekleri Moğolca kaynaklıdır. /+A/, /+(A)y/ ve /+(I)y/ eklerinin ise /+GAy/ ekinden gelişmiş olduğunun, bunların Türkçe ile Moğolcanın ayrıştığı bir dönemden sonra Türkçede şekillenmiş olduğunun kabul edilmesi daha uygun olacaktır.

4. İşlevleri

Tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde yukarıda bahsedildiği üzere başkalaşmış şekilleriyle karşımıza çıkan ekin işlevleri ile ilgili de çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan biri /+a/ ve /+(a)y/ şeklinin ekin eski bir seslenme hâli (vocatif) olduğu fikridir. Erdal (1991: 56-57), Eraslan (2012: 93), Pokrovskaya (1961: 24), Yazıcı Ersoy (2011: 109), Çeneli (1997: 16), Güllüdağ (2016: 121), Şahan Güney (2015: 68), Yüksel (2011: 830) bu görüşü benimsemektedirler. Ancak tarihî süreçte görülüyor ki Türkçenin seslenme hâli, {+Ø}'dir ve bu görüş ilgili metinlerde sabit değildir. Bu görüşün çözümlenmesi gereken bir durum da kişi adlarından başka yerlerde seslenme hâli işleviyle kullanılıp kullanılmadığı meselesidir. Bir başka mesele ise ekin geliştiği düşünülen seslenme ünlemi “ay” ~ “ey”in Türkçe söz diziminde sırasının ne olduğudur. Yani bu görüş hem tarihî hem de günümüz Türk lehçeleri için geçerli bir çözüm üretmemiştir.

Ekin /+(A)y/ ve /+GAy/ şekillerinin küçültme, sevgi, saygı, nezaket anlamlarıyla akrabalık adlarının teşkilinde kullanıldığı bu alanda çalışanların ortak tespitidir (Bk. Kaya, 1998: 171-176; Sertkaya, 2008: 152-153; Güner, 2013: 110; Koç ve Doğan, 2004: 191; Biray vd., 2015: 65-66; Yıldız, 2010: 20; Alkaya, 2014: 201-205; Serebrennikov-Gadjieva, 2011: 97-98; Şahan Güney, 2015: 63-68; Pekacar, 2011: 968; Çeneli, 1997: 16; Güllüdağ, 2016: 121; Turan, 2006: 76; Pehlivan, 1993: 23; Zeyrek, 2004: 187). Karakalpak Türkçesinde /+(A)y/ ekinin işlevleriyle ilgili olarak tespit bulunan Uygur (2010: 70), ekin kelime kökünü pekiştirdiği, vasıf isimleri türettiği, benzetme yoluyla somut isimler yaptığı, soyut isimler kurduğu, az da olsa ünlemlerin de yapısında kullanıldığı ve geldiği kelimeye ilgili olma kavramı kattığını ortaya koymuştur. Kumuk Türkçesinde ekin /+y/ versiyonunun (Pekacar, 2007: 968), Başkurt Türkçesinde de /+qay/ ~ /+käy/ versiyonunun (Yazıcı Ersoy, 2011: 762) bazı özel isimlerin sonuna eklendiği de tespit edilmiştir.

Ek Ahıska, Posof, Artvin, Batum, Rize, Trabzon hattında da tarihî ve çağdaş Türk lehçelerine paralel olarak aşağıdaki işlevleriyle kullanılmıştır.

4.1. Küçültme-Sevgi

4.1.1. Akrabalık Adlarında

Eski Türkçe devresinden itibaren bazı tarihî ve çağdaş Türk lehçesinde akrabalık adı yapan /+(a)y/ ekinin Artvin'in Çoruh boyu, Ardahan'ın Posof ve Ahıska ağzında bu işleviyle kullanıldığı görülmektedir. Yukarıda da bölge ağzında kullanıldığı zikredilen “anay”, “babay”, “taday”, “yengay”, “halay”, “dedey”, “nenedey”, “emicay”, “ablay”, “abay” akrabalık adlarında ek tevsik edilmektedir.

4.1.2. Kişi Adlarında

Ekin en işlek kullanım alanını kişi adları oluşturmaktadır. Artvin Çoruh boyu ağızlarında az da olsa Ahıska'da görülen ekin bu işlevi, bölgede ekin hâlâ canlı olduğunu göstermektedir. Ekin /+(a)y/'lı şeklinin Kumuk Türkçesinde, /+(G)Ay/'lı şeklinin ise Başkurt Türkçesinde bu işlevle kullanılıyor olması bölge ağzının Kafkasların kuzeyiyle alakasını göstermektedir. Aşağıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere ekin /+(a)y/ şeklinin yanı sıra “y” düşmesiyle ortaya çıkan /+a/'lı şekilli de mevcuttur. Kişi adları yerine göre ekli veya eksiz olarak kullanılabilir.

4.1.2.1. Erkek Adlarında

Erkek adlarında ekin Artvin Merkez ve Ardanuç ilçelerinde, Gürcistan'ın Cavakheti bölgesinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Aşağıda Uyğur'un (2013: 92-99) ilgili makalesinde Artvin'in Sarıbudak köyünden derlenmiş bu eki alan erkek kişi adları yer almaktadır.

abdo+y	muhemmed+ay
bego+y	omer+a ~ omer+ay
hasan+a ~ hasan+ay	receb+ay
ibo+y	sano+y
mêmed+ay	sefer+a ~ sefer+ay
medetay	şaban+a ~ şaban+ay
muho+y	zeko+y

Pehlivan'ın (1993: 23) Ardanuç ağzından derlediği eki almış erkek adları da şunlardır:

hasan+ay	murtez+ay	taştan+ay
ismet+ay	mustafa+y	
kazım+ay	osman+ay	

Cavakheti bölgesi Gürcücesinde Şenel ve Meskhidze'nin (2010: 230) tespit ettiği bu eki almış “kaloğlan+ai” adı, Ahıska ağzında da ekin kişi adlarında kullanıldığını göstermektedir.

4.1.2.2. Kadın Adlarında

Ekin kadın adlarında daha sık kullanıldığı görülmektedir. Bunda kadınların daha duygusal oluşların etkisi olduğu açıktır. Aşağıda Uyğur'un (2013: 96-99) Artvin'in Sarıbudak köyünden derlediği eki almış kadın adları verilmiştir.

adile+y	gulsun+ay~gulsun+a	nadire+y
adriye+y	harise+y	nayîle+y
aliye+y	hediye+y	nayîme+y
almas+ay	hâmdiye+y	nazime+y
altun+ay ~ altun+a	hañice+y	nazire+y
asime+y	hâyriye+y	nebiye+y
asiye+y	inco+y	necla+y
atife+y	incila+y	necmiye+y
bediye+y	kamile+y	nediye+y
bedriye+y	qâdriye+y	neşe+y
beyîme+y	leyla+y	nevriye+y
cevriye+y	mayîde+y	nezmiye+y
çiçeg+ay	mayîre+y	padime+y
durdane+y	meñbule+y	pakize+y
duriye+y	mecriye+y	peruze+y
emine+y	mediye+y	rabiye+y
esma+y	meliya+y	rayife+y
fediyeye+y	meriye+y	remziye+y
feyîme+y	muca+y	resmiye+y
feride+y	mufide+y	ruqiye+y
fikriye+y	naciye+y	sabriye+y
fowqiye+y	nadime+y	sadiye+y

safiye+y	selime+y	şefiye+y
sayıme+y	selma+y	şowqiye+y
sakine+y	sema+y	şukufe+y
samiye+y	semiya+y	ulfiye+y
saniye+y	semra+y	zayıde+y
sayime+y	senem+ay	zekiye+y
sebile+y	sulbiye+y	zelife+y
sebiya+y	şadiye+y	zevciye+y
seda+y	şēriye+y	zulfiye+y

Pehlivan'ın çalışmasında (1993: 23) Ardanuç ağzından derlediği eki almış kadın adlarından “Fatmay” ve “Eminey” adları da zikir edilmiştir.

Cavakheti bölgesi Gürcücesine Türkçeden geçmiş “yosma+y” adı Ahıska ağzında kadın adlarında beklenildiği üzere ekin kullanıldığını göstermektedir (Şenel-Meskhidze, 2010: 230).

4.1.2.3. Kişi Adlarının Yerini Tutan Lakaplarda

Kişi adlarının yerini tutan ve kişinin bir niteliğinden hareketle onu benzerlerinden ayırmaya matuf bazı lakapların sonuna da /-(a)y/ ~ /+a/ ekinin geldiği görülmektedir. Lakabı taşıyan kişinin ekin üzerine eklendiği ismin niteliğinde olduğu anlamı burada kendini hissettirmektedir. Aşağıda Artvin'in Sarıbudak köyünden derlenmiş bu ekle türetilmiş lakaplık sözcükler verilmiştir.

bardağ+ay ~ bardağ +a < bardak +ay

bokelay < Ar. vükelâ +y

çaçan+ay ~ çaçan+a < çaçan “bulaşık yıkamada kullanılan, elbezi, ağaç kabuğu, bitki lifi gibi her türlü araç” (Pehlivan, 1993: 249) +ay

çatan+ay ~ çatan+a < çatan “Saman taşımağa yarar büyük sepet, küfe.” (TDK, 2009: 1088) +ay

godor+ay < godor “Büyükçe bir çeşit sepet.” (TDK, 2009: 2092) +ay

manda+y < Far. manda +y

mayıs+ay < mayıs “Taze sığır gübresi” (TDK, 2009: 3141) +ay

nik'or+ay < Moğ. nigur nūr “a) yüz, surat, çehre, beniz b) yüz, yüzey, satıh; ön, ön yüz, ön taraf, cephe; sayfa” (Lessing, 2003, s. 907) +ay

loḥoman+ay ~ loḥoman+a < loḥo “şişman, kaba, hantal” (Pehlivan, 1993: 289) +man +ay

solağay < solak +ay

yanpeçay < yan + peç < beç “Beceriksiz, sersem” (Pehlivan, 1993: 244) +ay

İsmail Kara'nın (2001: 236-242) Rize'nin Güneyce ilçesinden derlediği eki almış lakaplar da aşağıda verilmiştir. bardak+a

cüzel+a	funduk+a	topuk+a
dibek+a	kulak+a	yanuk+a
dişlik+a	pambuk+a	zevzek+a
dudak+a	tikan+a	

Gürcistan'ın Cavakheti bölgesinden derlenmiş “okuz+ai” lakabı (Şenel-Meskhidze, 2010: 230) Ahıska'da da lakap üretiminde ekin kullanıldığına delalet etmektedir. Bu çalışmada her ne kadar “çolağ+ai ~ soloğ+ai” kelimeleri, insan özel ismi olarak yer almaktaysa da bizce bu kişi adının önüne geçmiş bir lakaptır (Şenel-Meskhidze, 2010: 231).

4.1.3. Hayvan Adlarında

4.1.3.1. Sığır Adlarında

Bölgede hayvancılık önemli bir yere sahiptir. Hatta denebilir ki hayat burada hayvancılık etrafında cereyan etmektedir. Geçmişte traktörün olmadığı, motorlu araçlar için yolların yapılmadığı, lojistik ağlardan uzak bir coğrafyanın insanların başka türlü bir hayat yaşamaları da beklenmemelidir. Tabiatın elde edilenlerin pekçoğunun hayvanlardan ve hayvan gücüne dayanılarak sağlanabildiği bölgede özellikle sığırlarla iç içe hayat tarzının bir neticesi olarak onlara da insanlar gibi tek tek adlar verilmiş, bununla yetinilmeyerek akrabalık ve kişi adlarına getirilen /+ay/ ~ /+a/ eki sığır adlarına da eklenerek hayvana duyulan sevgi ve düşkünlük ifade edilmiştir.

4.1.3.1.1. Erkek Sığır Adlarında

Artvin'in Çoruh boyu ağızlarında erkek sığırlarla dişi sığırların adlarının kişi adlarına paralel olarak farklı farklı olduğu görülmektedir. Bu adlar ekli ve eksiz şekilleriyle kullanılabilir. Aşağıda Artvin'in Sarıbudak köyünden tarafımızdan derlenmiş erkek sığır adları yer almaktadır.

ağbaş+ay	bazar+ay	muşır+ay
almas+ay	gumiş+ay	nişa+y
altun+ay ~ altun+a	maral+ay	qaragoz+ay ~ qaragoz+a
alvan+ay	maraş+ay	toraman+ay ~ toraman+a

İlker (1992: 170) Artvin'in Aşağı Maden köyünden sığır isimlerine ekin geldiğini örnekleriyle göstermiştir.

altun / altun+ay	civan / civan+ay
maral / maral+ay	karagöz / karagözay

Acaristan ağızıyla ilgili çalışmasında Nijaradze (1971: 430) ekin erkek sığır adlarında bölgede kullanıldığını tevsik etmiştir.

alagoz+ai	kibar+ai	qirmiz+ai
almas+ai	k'ima+ai	şavarden+ai
altun+ai	lomi+ai	toroman+ai
arab+ai	marti+ai	tumbul+ai
ceiran+ai	mureş+ai	tvari+ai
cumard+ai	polad+ai	zeytun+ai
çaxal+ai	qaragoz+ai	
gumiş+ai	qarampil+ai	

Gürcüenin Cavakheti ağızından yapılan derlemede de Türkçeden bölge Gürcücesine geçmiş az sayıda da olsa erkek sığır adı tespit edilmiştir (Şenel-Meskhidze, 2010: 229).

altun+ai	qarpuz+ai	sari+ai
qaragvez+ai	qizil+ai	

4.1.3.1.2. Dişi Sığır Adlarında

Aşağıda Artvin'in Sarıbudak köyünden tarafımızdan derlenen eki almış dişi sığır adları verilmiştir.

balqız+ay ~ balqız+a	gogarçin+ay	qaraqız+ay ~ qaraqız+a
çiçeg+ay ~ çiçeg+a	guzel+ay	sariqız+ay ~ sariqız+a
darçin+ay	narqız+ay ~ narqız+a	yilduz+ay
fincan+ay ~ fincan+a	nazar+ay ~ nazar+a	

Artvin'in Aşağı Maden köyünde ineklere verilen adların sonuna bu ekin geldiğini belirleyen İlker (1992: 170) ilgili çalışmasında aşağıdaki örnekleri vermiştir.

devlet / devlet+ay	çınar / çınar+ay	nergis / nergis+ay
--------------------	------------------	--------------------

Acaristan ağızıyla ilgili çalışmasında Nijaradze (1971: 411) ekin dişi sığır adlarında kullanıldığını göstermiştir.

ceiran+ai	k'etil+ai	qaraqız+ai
ç'eç'el+ai	k'udmandil+ai	qumaş+ai
çakman+ai	maşalla+i	sancağ+ai
çiçieg+ai	meşur+ai	santel+ai
dediper+ai	natel+ai	sevgul+ai
dilber+ai	nik'or+ai	zemher+ai
dovlat+ai	nukri+ai	zilip+ai
iordam+ai	punduğ+ai	
irem+ai	qarampil+ai	

Çağatay'ın (2014: 7) Artvin ve Rize sahilinde Lazca konuşulan sahadan kendisinin derlediği anlaşılabilir /+a/ ekini almış inek adları ise şunlardır:

kırmız+a	beyaz+a	iklim+a
altun+a	çemer+a	muruncx+a
aranz+a	doskud+a	naşış+a

nazar+a	pukir+a	zeytin+a
pambuy+a	talax+a	ženzir+a

Hasan Düzgün'ün (<http://www.hasanduzgun.com/uzungol-de-isimler/inek-isimleri.html>, 15.11.2017) hazırladığı web sayfasında Trabzon Uzungöl'de az da olsa ekin /+a/ şeklinde inek adlarına geldiği görülmektedir.

galandar+a	nazar+a	manus+a
zeytun+a	abril+a	

Duman'ın (1985: 23) Trabzon Maçka'dan derlediği inek adlarının bir kısmına da /+a/ ekinin eklendiği gözlenmektedir.

altun+a	karenfil+a	yaşar+a
dülber+a	kibar+a	zencefil+a
fincan+a	nazar+a	zeytin+a
güvercin+a	sandal+a	
güzel+a	turan+a	

Son olarak Emiroğlu (1989: 10) da eke Trabzon Maçka'dan “Yaşara”, “Kemera”, “Güvercina” örneklerini vermektedir.

4.1.3.2. Köpek Adlarında

Artvin'in Çoruh boyu ağızlarında köpek isimlerinde de +ay ekinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Burada +ay ekinin eklenmesiyle ismi söylenen köpeğin sevildiği, diğerlerinden üstün tutulduğu ifade edilmiş olur. Aşağıda Artvin ilinin Sarıbudak köyü ağzından ekin eklendiği köpek adları verilmiştir: aslan+ay

mureş+ay	topuz+ay	yeriş+ay
qaflan+ay	ulaş+ay	zalum+ay

4.1.4. Bitki adlarında

Türkiye'nin diğer bölgelerinde olduğu gibi Artvin'de de sevilerek tüketilen kuzugöbeği mantarının adı, burada “lolozan”dır (< Far. lûle-i zeng ?). Sarıbudak köyünde tadının nefasetine binaen /+ay/ ekinin bu ismin sonuna ulanarak zaman zaman “lolozanay” dendiği tarafımızdan tespit edilmiştir.

4.2. Yer ve Yön adlarında

Çağdaş Türk lehçelerine paralel olarak ek mevzubahis bölge ağzında da yön adlarının teşkilinde kullanılmıştır. Quz kelimesi güneş görmeyen, kuytu anlamıyla bu bölgede canlı bir köktür. Ancak ekin bu iki kelimeye yukarıda verilen örneklere nispetle +ay şeklinde eklenmesi gerekmekte olup bu kelimelerin standart dilin tesirini gösterdiği söylenebilir. Kaldı ki 1595 tarihli Defter-i Mufassal-ı Livâ-i Ahışha'da Ahıska ve Posof'un nahiyeleri arasında فوزای ve کونی (Cikia, 1947: 12-17 yer almaktadır.

5. SONUÇ

Yapılan bu çalışmayla aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

1. Yapılan taramada Türkiye Türkçesi ağızları içinde değerlendirilen Trabzon, Rize, Artvin ve Ardahan ile bugün Gürcistan sınırları içinde yer alan, geçmişte sınırlarımız içinde bulunan Batum ve Ahıska'da ekin kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Bahsedilen coğrafya ile sınır münasebeti olmayan Urfa-Birecik, Sivas-Suşehri, Hatay-Reyhanlı'da da akrabalık isimlerinde ek tespit edilmiştir.
2. Ekin kullanım alanının Trabzon, Rize, Batum, Ahıska ve Artvin sahilde sınırlı iken Artvin'in Yusufeli, Merkez, Şavşat ve Ardanuç ilçelerinde daha geniş olduğu görülmektedir. Bunda Oğuz boylarıyla olan münasebetin bir diğerinden farklı olması etkili olmuş olmalıdır. Ekin Urfa-Birecik, Sivas-Suşehri, Hatay-Reyhanlı'da akrabalık isimlerinde mevcudiyeti, bu yerlerde yaşayanların etnogenezleri ve tarihleri ile ilgili önemli bir iz kabul edilebilir.
3. Ek, gerek Eski Türkiye Türkçesi gerek Osmanlı Türkçesinde az sayıda kelimeye görülürken, yanlış örneğe ile Cumhuriyet döneminde Türkçeleştirme faaliyetlerinde hem isimden isim yapımında hem de fiilden isim yapımında kullanılmış ve bu kelimeler hilkat garibesi olarak dilimizde varlıklarını

sürdürmektedir. Türkiye Türkçesiyle birlikte Gagavuz, Azerbaycan, Türkmen Türkçelerinde –yani Oğuz Türkçesinde- ise işlek bir ek değildir.

4. Yazılı ilk kaynaklardan itibaren kişi, akrabalık, nitelik, istikamet isimlerine çeşitli işlevlerle eklenen ek bugün Kırım Tatar, Kazan Tatar, Kumuk, Nogay, Karaçay-Malkar, Başkurt, Kazak, Karakalpak, Özbek, Kırgız, Tuva, Yakut, Çuvaş Türkçelerinde birbirinden az çok farklılık göstermekle birlikte bölgemizde belirlenen işlevlerine paralel kullanılmaktadır. Bu durum bölge ağzını, Türkiye Türkçesinin temeli olarak kabul edilen Eski Türkiye Türkçesi ve onun devamı Türkiye Türkçesi ağızlarından ayırmaktadır.

5. Ekin bölgedeki mevcudiyeti güneyden gelen Oğuzların konuştuğu Oğuzca ile açıklanamayacağına göre, kuzeyden Kurucu David zamanında Kıpçak Başbuğu Atrak komutasında 1118’de ve Kraliçe Tamara döneminde Kıpçak Başbuğunun kardeşi Sevinç önderliğinde 1205’te büyük kitleler hâlinde Oğuzlara karşı getirilip yerleştirilen Kıpçakların varlığıyla açıklanabilir. Kaldı ki Osmanlıların bölgeye gelişlerinde kaleme aldıkları 1574 ve 1595 tarihli tahrir defterlerinde yüzlerce Türkçe kişi adıyla birlikte ekin kullanılması da bunun göstergesidir.

6. Bölge ağızlarında ekin doğru tahlil edilemeyişinin arkasında Anadolu ağızlarının kaynağının Oğuz Türkçesi olduğu düşüncesi yatmaktadır. Tarih alanında Oğuzlar üzerine temellendirilmiş tarih tezi de bu düşüncüyü kuvvetlendirmektedir. Ancak buradan çıkan sonuç ve başka bir kısım çalışma da gösteriyor ki Anadolu ve Rumeli etnogenezini sadece Oğuz boyları oluşturmamaktadır. Bugün hayat tarzının da değişmesiyle Oğuzlaşma ve Oğuzlaşma son raddeye gelmiş bulunmaktadır. Bu sebeple yapılacak derleme faaliyetlerinde oldukça dikkatli davranılmalı, elde edilen malzeme de ona göre işlenmelidir.

KAYNAKLAR

ACAR, T. (1972). *Artvin ve Yöresi Ağızları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

ALKAYA, E. (2014). *Mişer Tatar Türkçesi*. İstanbul: Kesit Yayınları.

ARGUNŞAH, M. (2013). *Çağatay Türkçesi*. İstanbul: Kesit Yayınları.

ARIKOĞLU, E. (2007). Tuva Türkçesi. *Türk Lehçeleri Grameri* (Editör Ahmet B. Ercilasun). ss. 1149-1228, Ankara: Akçağ Yayınları.

BİRAY, N.- AYAN, E. - ERCILASUN G. K. (2015). *Çağdaş Kazak Türkçesi Ses-Şekil-Cümle Bilgisi Metinler*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

BODROGLİGETİ, A. J. E. (2001). *A Grammar of Chagatay*. Muenchen: Lincom Europa.

CİKİA, S. (1947). *Gurcistanis Vilaietis Didi Davtari*. I. Cilt. Tbilisi: Ğzdatelstvo Akademii Nauk Gruzinskoy SSR.

CİKİA, M. (2002). Gürcistan Vilayeti’nin Mufassal Defterinde (1595) Kullanılan Öz Türkçe Adlar. *XIII. Türk Tarih Kongresi*. ss.1519-1523, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

CLAUSON, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.

ÇAĞATAY, İ. (2014). Doğu Karadeniz’de /-a/ Sonekiyle Biten Sığır Adları. *Acta Turcica*. VI,1-11.

ÇAĞATAY, S. (1962). Türkçede Kadın İçin Kullanılan Sözcükler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*. 1962, 13-49.

ÇENELİ, İ. (1997). *Kırım Tatarcasında Yapım Ekleri*. (Çeviren Mustafa ARGUNŞAH) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- DEMİRAY, E. (2011).** *Ahiska Türkleri Ağzı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DİLÇİN, C. (1983).** *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DUMAN, M. (1985).** Maçka'da Sığırlara Verilen Adlar. *Türk Folkloru*, 76, ss. 23.
- DÜZGÜN, H. (Er. 15.11.2017).** <http://www.hasanduzgun.com/uzungol-de-isimler/inek-isimleri.html>
- ECKMANN, J. (1988).** *Çağatayca El Kitabı*. (Çeviren Günay Karaağaç). İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- EMİROĞLU, K. (1989).** *Trabzon-Maçka Etimoloji Sözlüğü*, Ankara: Sanat Kitabevi.
- ERASLAN, K. (2012).** *Eski Uygur Türkçesi Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERCİLASUN, A. B. (2002).** *Kars İli Ağzları –Ses Bilgisi-*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERDAL, M. (1991).** *Old Turkic Word Formation A Functional Approach to the Lexicon*. Vol. I, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- ERGÖNENÇ AKBABA, D. (2009).** *Nogay Türkçesi Grameri Ses ve Şekil Bilgisi*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- ERSOY, F. (2017).** *Çuvaş Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GABAIN, A. V. (1988).** *Eski Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GANIYEV, F. A. (2013).** *Bugünkü Tatar Türkçesi Söz Yapımı*. (Çeviren Murat Özşahin), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÜLENSOY, T. – KÜÇÜKER, P. (2015).** *Eski Türk-Moğol Kişi Adları Sözlüğü*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- GÜLENSOY, T. (2007).** *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. 2 Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÜLLÜDAĞ, N. (2012).** Karay Türklerinde Akrabalık Adları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5/6, 205-217.
- GÜLLÜDAĞ, N. (2016).** *Kırımçak Türkçesi Grameri*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- GÜNER DİLEK, F. (2007).** Altay Türkçesi, *Türk Lehçeleri Grameri* (Editör Ahmet B. Ercilasun). ss. 1009-1084, Ankara: Akçağ Yayınları.
- GÜNER, G. (2013).** *Kıpçak Türkçesi Grameri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- HACILI A. – POLADOĞLU, A. (2001).** *Ahiska Türk Folkloru*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- ILGIN, A. (2015).** *Tarihi Karşılaştırmalı Tofa (Karagas) Türkçesi –Biçim Bilgisi-*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

İLKER, O. (1992). *Artvin Zeytinlik Bucağı Aşağı Maden ve Aşağı Madenliler (A. Hod ve A. Hodlular)*. 2 Cilt. İstanbul: Aşağı ve Yukarı Maden Köyleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayını.

JANASHİA, M. (2010). Gürcü Dilindeki Türkçe Kökenli Özel İsimler. (Çeviren Ali Ertuğrul ve Aleksander Chulukhadze). *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 17, 115-129.

KALSIN, Ş. (2013). *Harezm Türkçesi Grameri –İsim- (Memluk Kıpçak ve Kuman Türkçesiyle Karşılaştarmalı)*, Ankara: Gazi Kitabevi.

KARA, İ. (2001). *Güneyce-Rize Sözlüğü Bir Doğu Karadeniz Köyünün Hafızası ve Nâtıkası*. İstanbul: Dergây Yayınları.

KARAAĞAÇ, G. (1989). Dişilik Veya Küçültme Ekleri mi?, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, V, 81-90.

KASAPOĞLU ÇENGEL, H. (2005). *Kırgız Türkçesi Grameri*. Ankara: Akçağ Yayınları.

KASAPOĞLU ÇENGEL, H. (2007). Kırgız Türkçesi, *Türk Lehçeleri Grameri*, (Editör Ahmet B. Ercilasun), ss.481-542, Ankara: Akçağ Yayınları.

KAYA, C. (1998). Köl Tigin Yazıtının Güneydoğu Yüzünde Taygun mu Yoksa Ataygun mu Okunmalı?. *İlmî Araştırmalar*, 1998, 6, 171-179.

KİRİŞÇİOĞLU, F. (1999). *Saha (Yakut) Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KİRİŞÇİOĞLU, F. (2007). Saha Türkçesi. *Türk Lehçeleri Grameri*, (Editör Ahmet B. Ercilasun), ss. 1231-1284, Ankara: Akçağ Yayınları.

KOÇ, K. – DOĞAN O. (2004). *Kazak Türkçesi Grameri*, Ankara: Gazi Kitabevi.

KONONOV, A. N. (1969). İsimlerin ve Sıfatların Küçültme Şekilleri ve Söz Yapımı. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1968, 81-88.

LESSİNG, F. D. (2003). *Moğolca-Türkçe Sözlük*, 2 Cilt, (Çeviren Günay Karaağaç), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

MENABİT, C. S. (2006). *Yazılı ve Sözlü Kaynaklara Dayalı Romanya Türklerinin Dili ve Söz Varlığı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

NİJARADZE, Ş. (1971). *Kartuli Enis Aç'aruli Dialekti Leksik'a*. Batumi: Gamomtsemloba "Sabç'ota Aç'ara".

ÖZCELİK, S. (1997). *Urfa Merkez Ağzı (İnceleme, Metinler, Sözlük)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÖZKAN, F. (1997). *Osmaniye Tatar Ağzı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÖZKAN, İ. E. (1994). *Ardanuç ve Yöresi Ağzıları*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÖZKAN, M. (2000). *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

- ÖZTÜRK, R. (1994).** *Yeni Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- PAÇACIOĞLU, B. (2016).** *VIII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- PAPADOPULOS, A. (1958).** *Ιστορικών Λεξικών της Ποντικής Διαλέκτου*. T. 1. Ev Αθήναις: Τυπογραφείον Μυρτίδη.
- PEHLİVAN, S. Ş. (1993).** *Artvin-Ardanuç Ağzından Derlemeler (İnceleme, Derlemeler, Sözlük)*. Bursa: ÖN-MAT A.Ş..
- PEKACAR, Ç. (2007).** Kumuk Türkçesi, *Türk Lehçeleri Grameri*, (Editör Ahmet B. Ercilasun, ss. 939-1008, Ankara: Akçağ Yayınları.
- POKROVSKAYA, L.A., (1961).** “Terminı Rodstva v Tyurkskix Yazıkax”, *İstoriçeskoye Razvitiye Leksiki Tyurkskix Yazıkov*, (Red. E. İ. Ubryatova), Moskva.
- POLAT, F. (2000).** *Şavşat ve Yöresi Ağzları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- POPPE, N. (2016).** *Moğol Yazı Dilinin Grameri*. (Çeviren Günay Karaağaç), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- PROKOSCH, E. (2009).** *Tschaghataische Grammatik unter Berücksichtigung des Substandards*. Graz:?
- SEREBRENNİKOV, B. A.- GADJIEVA N. Z. (2011).** *Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı-Tarihi Grameri*. (Çevirenler Tevfik Hacıyev – Mustafa Öner), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- SERTKAYA, O. F. (2008).** Kelime dağarcığımızdan 8: Çince Tay büyük kelimesi ile yapılan Damla, Dayı, Teyze ve Dede kelimeleri üzerine. *Türk Dili*, XCVI, 680, 150-159.
- SERTKAYA, O. F. (2012).** Etimoloji Nedir – Ne Değildir ve İsimden İsim Yapan +ay / +ey Eki Üzerine, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 19, 1, 43-72.
- ŞAHAN GÜNEY, F. (2015).** *Tatarca Referans Grameri*. İstanbul: Kriter Yayınları.
- ŞENEL, M. ve Meskhidze M. (2010).** Gürcistan’ın Cavakheti Bölgesi Ağzında Türkçe Söz Varlığı. *Karadeniz Araştırmaları*, 2010, 27, 217-241.
- TAMİR, F. (2007).** Kazak Türkçesi. *Türk Lehçeleri Grameri*, (Editör Ahmet B. Ercilasun), ss. 431-480, Ankara: Akçağ Yayınları.
- TAŞ, İ. (2009).** *Kutadgu Bilig’de Söz Yapımı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TAVKUL, U. (2007).** Karaçay-Malkar Türkçesi. *Türk Lehçeleri Grameri*, (Editör Ahmet B. Ercilasun, ss. 883-938, Ankara: Akçağ Yayınları.
- TDK (2009).** *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*. 6 Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TEKİN, T. (2003).** *Orhon Türkçesi Grameri*. (Yay. Mehmet Ölmez). İstanbul: Kitap Matbaası.
- TENİŞEV, E. R. vd. (2001).** *Sravnitelno-İstoriçeskaya Grammatika Tyurkskih Yazıkov, Leksika*. Moskva: Nauka.

TOPARLI, R. - VURAL, H, KARAATLI, R. (2003). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TORUN, H. (2011). Ahıska-Şavşat Ağzından Derlemeler-IV, *Bizim AHISKA*, 7, 22, 40-42.

TURAN, Z. (2006). *Artvin İli Yusufeli İlçesi Uşhum Köyü Ağzı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TURAN, Z. (2010). Yusufeli Ağzı Üzerine. *Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu Bildirileri*, (Editörler Muamer Demirel-Mustafa Akıllı), ss. 335-340, İstanbul: Yusufeli Belediyesi Yayını.

UYGUR, C. V. (2010). *Karakalpak Türkçesi Grameri*. İstanbul: Kriter Yayınları.

UYĞUR, S. (2013). Artvin İlinin Sarıbudak Köyünde Kullanılan Kişi Adları İle Bunlarda Meydana Gelen Ses Değişimleri. *Diyalektolog*, 2013, 7, 63-104.

ÜNLÜ, S. (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*, Konya: Eğitim Yayınevi.

YAZICI ERSOY, H. (2007). Başkurt Türkçesi. *Türk Lehçeleri Grameri*, (Editör Ahmet B. Ercilasun, ss. 749-810, Ankara: Akçağ Yayınları.

YAZICI ERSOY, H. (2007). Yeni Uygur Türkçesi. *Türk Lehçeleri Grameri*, (Editör Ahmet B. Ercilasun, ss. 357-427, Ankara: Akçağ Yayınları.

YAZICI ERSOY, H. (2011). Başkurt Türkçesinde Aile ve Akrabalık İsimlerinde Kullanılan –y Biçimbirimi. *Türkbilig*, 2011, 21, 87-112.

YILDIZ, M. (2010). *Nogay Halk Yırları*, Konya: Kömen Yayınları.

YÜKSEL, Z. (2007). Kırım-Tatar Türkçesi. *Türk Lehçeleri Grameri*, (Editör Ahmet B. Ercilasun, ss. 811-882, Ankara: Akçağ Yayınları.

ZEYREK, Y. (2004). *Posof'un Çizgileri*. Ankara: Kozan Ofset.